

מסגרות ותכנים

שיטה ידועה היא בארגומנטציה היא להציג מול מציאות מסוימת מציאות אלטרנטיבית טובה יותר ובאמצעות ההשוואה להציג את המציאות המותקפת כשלילה מוחלטת, וזאת מבלי להתחשב בנתוני הרקע השונים של המציאויות השונות. ניתן גם ללכת בדרך הפוכה: להציג מול מציאות מסוימת מציאות גרועה יותר ולהפוך בכך את המציאות הנדונה למושלמת כביכול. הכול בעולמנו יחסי. ומאחר ושאיפתנו היסודית היא לטוב מושלם ומוחלט, לכן נוח יותר להציג תופעות פגומות על רקע השאיפה לשלמות כמציאות שלילית, וכך להגיע למסקנה הנוחה יותר לטוען.

א. חזון ישעיהו

תופעת לוואי לזו המתוארת לעיל היא היחס להשתייכות מסגרתית. יש אנשים המשתייכים למסגרת מסוימת מבלי להזדהות לגמרי עם תוכנה. לכאורה יש פגם חמור באנשים אלו. אין פיהם ולבם שווים. כל מי ששואף לאמת לא מוכן להבליג מול מה שמכונה בעיניו כהחצנה, צביעות ואולי אף כזיוף. דוגמה חריפה של שמירת מסגרות על חשבון תוכן נמצאת בישעיהו (כט, יג):

ויאמר ה': יען כי ניגש העם הזה, בפיו ובשפתיו כיבדוני ולבו רחק ממני, ותהי יראתם אותי מצוות אנשים מלומדה.

אולם יש גם ללמוד לקח מישעיהו. הוא נענש על כך שאמר "בתוך עם טמא שפתיים אני יושב". גחלת הקודש צרבה את שפתיו וטיהרה אותם. לנביא מותר, בהוראת שעה, לזעזע את הציבור על מנת להניעו לנקיטת דרך חדשה. הדבר לא הותר לכל אדם מהיישוב, וודאי שלא כמגמה כללית. ביקורת חריפה מדי נגד מסגרות עלולה לדחוף אנשים וציבורים למסקנות חמורות, עד כדי נטישת המסגרת והפניית עורף לכל ערכיה. ביקורת נוקבת מדי לא תותיר גם מסגרות דתיות ותורניות מובהקות ללא פגם. פסילת מסגרות בגלל חולשתן הנראית לעין עלולה לפורר גם מסגרות שלכל הדעות הן חיוביות. זו דרכה של מסגרת, שהיא מתמסדת. הכלים החיצוניים נשמרים, בעוד שהאור בתוכן הולך ושוקע. הדבר קורה בין היתר גם בגלל עצם העובדה שמסגרת חיצונית באשר היא עלולה ברבות הזמן להפוך לממסדית ושבבלונית שהרוח לא ניכרת בה כבתחילת דרכה. המסקנה עלולה להיות, שלמסגרות דתיות רבות כמות שהן כיום אין זכות קיום לכאורה. יתרה מזאת, לשיטתם של המבקרים מרי הנפש ורואי השחורות, המסקנה הקיצונית מביקורתם עלולה גם להסיק חלילה שאין קיום לכאורה לתורת ישראל עלי אדמות, והמסקנה היחידה המתבקשת היא להחזיר את התורה לסיני!

אלא שהי סובר אחרת. אליהו שהלך ארבעים יום במדבר כדי להחזיר את התורה לסיני הועלה בסערה השמימה, והמשך המשימה ליישם את התורה עלי אדמות הוטל על אלישע תלמידו. אין ספק שיש לבקר תופעות קשות אלו של מסגרתיות חיצונית שאינה אמיתית, שיש בה רפיון וחולשה. יש להיאבק נגדה ולתקנה. השאלה היא רק איך עושים זאת. האם על ידי שבירת

הכלים? על ידי ניתוק אנשים אלו מהמסגרת החיצונית המאפשרת להם לחיות חיים חצויים וצבועים כביכול? או שמא הדרך הפוכה: חיזוק הקשר, הידוק המסגרת, מילוייה בתוכן וניצול העובדה שיש עדיין זיק של חיים המחבר את המצויים בה כרגע אל המסגרת כדי לעבותו ולחזקו ולהפכו לעורק חיים שימלא את לבם ומוחם ברוח ונשמה.

מצינו דבר דומה בהלכות בית הכנסת (בבא בתרא ג, ב):

לא ליסתור איניש בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחריתא.

ב. חגיגת בר מצוה

אקח לדוגמא את הביקורת המוצדקת שהוטחה על הצרמוניה סביב בר המצוה החילונית. המסקנה לדעתי צריכה להיות הפוכה: עידוד חגיגת בר מצוה לנער חילוני כדי לקרבו לתורה ומצוות. אך לפני כן יש להטיח את אותה ביקורת נוקבת גם כלפי בר המצוה הדתי. האם גם שם מוצע לוותר לגמרי על הטקס כולו למרות פגמיו החמורים?!

מבחינות רבות בר המצוה הדתי אינו שונה מרעהו החילונית. הוריו שוכרים אולם פאר למטרות ראוותניות. לא תמיד הם ממלאים את הערב בתוכן תרבותי. ובשבת מעלים עשרות קרואים לתורה. מנצלים את כבוד התורה כדי להאדיר כבוד אנושי וכדי למלא את קופת בית הכנסת. שוכרים חזן מקצועי כדי להרשים את הציבור בסלסולי גרונו. במשך כל התפילה וקריאת התורה, המזולזלות בגלל האורך, ההפסקות והחזרותיה המרובות עד לעייפה, עסוקים רק בחלוקת כיבודים ותכנונים לקראת הקידוש, שהזלילה בו מרובה, ודברי התורה בו מועטים, אם בכלל. הקידוש נערך בעמידה חסרת הוד קדושה, דואגים ליברי עשיר שמקיימים בו 'ואכלת ושבעת וברחת' (כי דואגים לכך שלא יצטרכו ליטול ידיים ולברך ברכת המזון אף שזללו בו כדי שביעה והותרי!), החתן אפילו אינו מכין דרשה כי בלאו הכי לא ישמיע אותה. לאחרונה נשאלתי אפילו על חגיגת בר מצוה לנער דתי שסבו וסבתו מימנו לכבודו טיול משפחתי לחו"ל באונייה יוקרתית... 'ברי' - יש כאן, 'מצוה' - בקושי, מה התועלת החינוכית בכל זה?

אין אנו מבטלים את חגיגת בר המצוה, למרות הצורה השלילית הקיימת במקרים רבים. למרות כל החסרונות, לפחות נשמרת המסגרת ויש סיכוי גם למלאה תוכן חינוכי; אם לא אצל נער זה אולי אצל נער אחר, אם לא במקום זה אולי במקום אחר. אם לא בדור זה אולי בדור אחר. אין אנו שופכים את התינוק עם מי האמבט, אלא משתדלים להחליף את המים העכורים במים צלולים. הוא הדין בנער החילונית. אין ספק שאין להסכים לבר מצוה המלווה בחילול שבת. אולם אין לבטל כליל את המסגרת. יש להכניס בה תוכן חינוכי (ועל הציבור הדתי להראות דוגמא לכך!). בכלל, ניתן להעביר את עיקר החגיגה (גם של הציבור הדתי!) בבית הכנסת ליום חול. ניתן אף להעבירו לתפילת המנחה של שני וחמישי שבהם ניתן לקרוא בתורה (סביר להניח שבין האורחים יש לפחות מניין שלא שמע עדיין את קריאת התורה באותו יום). אפשר להנעים אותה בנעימות מתאימות. ניתן להקדים לה עטיפת טלית והנחת תפילין בטקס מכובד. החתן ידרוש דרשה מתאימה מבלי שיפריעו לו, הרב יוסיף דברים וכו' וכו'. התפילה קצרה, לציבור יש סבלנות לכל אלו, והתועלת החינוכית תהיה רבה.

ג. מסגרות שהתרוקנו

ישנן דוגמאות רבות אחרות שבהן הציבור שומר על מסגרת שלפעמים רוקן ממנה חלק מתוכנה או אפילו כולו. כגון, רבים שואלים בימי הספירה אם מותר לראות סרט או לרוחץ בים (דבר

שהוא מנהג), אולם לא שואלים אם הסרט כשר והים נפרד (דברים שיש בהם איסור תורה!). נערות צעירות שאינן מטופלות בילדים תגענה בראש השנה רק לתקיעת שופר, שאינה חובה כלל לנשים, לתצוגת אופנה שבה הפרוץ מרובה על העומד (והן דתיות!); אולם לא לשחרית, שהיא חובה לכל הדעות.

הפטופטים בחלק מבתי הכנסת בזמן התפילה וקריאת התורה עוברים כל גבול והם כוללים לשון הרע ורכילות. והתפילה עצמה היא ריצת מרתון של מלמול חסר משמעות. בשיעור תורני, אם מתקיים בכלל, משתתף רק חלק קטן מהציבור. אנשים מסוגלים לריב על "חיוב" לזכר הוריהם במקום לזכותם בצדקה ומעשים טובים. יש השולחים ילדים למסגרת חינוכית דתית, אולם מסתייגים מכל תוספת של שיעור תורה או של מורה התובעת רמה דתית גבוהה יותר. מסתפקים במסגרת דתית שפעמים תוכנה רדוד, מקדשים אותה ואף נאבקים על שימורה כמות שהיא, כאילו הייתה תורה מסיני...

דוגמא נוספת - לקראת שנת השמיטה הקרבה ובאה: יש הנוזהרים שלא להשתמש אפילו בצלחת שבה היה ירק שגדל בקרקע שנמכרה לנכרי בגלל חשש "לא תחנם"; אולם יכולים להימצא ביניהם כאלו שהתייחסו באדישות למסירת כל השדות והגידולים של גוש קטיף לנכרים שיש בה גם "לא תחנם" גמור לכל הדעות, וגם ביטול כל המצוות התלויות בארץ. מה נשתנה גוש קטיף משדות אחרים שנמכרו לנוכרים? אלא שהנוזהר בנושא השמיטה נמצא במסגרת קבועה, הידועה ומוכרת כמסגרת רעיונית והלכתית מסוימת והנושאת חותם חברתי ידוע. המסגרת קיימת, תכניה התרופפו.

המשותף לכל אלו הוא קיומן הרוטיני של מסגרות מבלי לרענן את תוכן. הדבר מעיד על ניוון מסוים.

ובכל זאת מה המסקנה? לנהוג כמשה רבנו ולשבור את הלוחות? לזעוק כישעיה: "מי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי?" או כמלאכי (א י): "מי גם בכס ויסגור דלתיים ולא תאירו מזבחי חינם? אין לי חפץ בכס, אמר ה' צב-אות ומנחה לא ארצה מידכם?"

האם אנו ברמתם של הנביאים? האם רשאים אנו לחקותם? האם שבירת המסגרות המלאכותיות והחיצוניות תועיל או שמא תזיק?

עם כל ההבדל בין הציבור הדתי לחילוני, רבים כאן וכאן שומרים על מסגרות בלבד אף שהתרוקנו לכאורה מתוכן. אולם שמירת המסגרת היא גם תוכן מסוים, תוכן דתי, תוכן מסורתי ותוכן יהודי. ההשתייכות למסגרת - היא עצמה יש בה תוכן. היא לא רק דקלרציה מילולית חיצונית בעלמא; היא שייכות לדרך מסוימת. כל מי שנמצא במסגרת הוא מחובר אל החיים. מי שהתנתק ממנה עלול להיות חלילה בכלל אלו ש"כל באיה לא ישוּבוּ". האם אנו רשאים לדחות אבן אחר הנופל ולהדירו לגמרי? מי הרשה לנו זאת?

ד. מסגרת לאומית ומדינית

יש המתייחסים בזלזול למסגרת הלאומית והמדינית של ישראל. הם מדגישים את הפרוץ בהן המרובה על העומד בהן, עד כדי ויתור על עצם קיומן. לדעתם, מה ערך יש למסגרת לאומית רופפת, שאין בה, לדעתם, אלא רק כמה סמלים חיצוניים, כביכול? מהי משמעותה של מדינה שחוץ משמה ועוד כמה דברים פעוטים, מבחינתם, היא חסרת זהות יהודית מובהקת? האמת היא שהכל תלוי בזווית הראייה. שחורי עין רואים את השלילה בלבד, טובי עין רואים גם את החיוב. "וראה בטוב ירושלים", נאמר.

ראייה חד צדדית זו מגלה חוסר אחריות משווע. המסגרות האלו, כמו כל מסגרת, מלאות חיים הן. כמו הקליפה לפרי הן, אשר בלעדיה הפרי יירקב. הקליפה אינה רק מסגרת חיצונית. היא חלק אורגני של הפרי. היא מרירה, חמוצה או אפילו חסרת טעם; אולם רק בתוכה יכול הפרי להיווצר. היא מלאת מזון וחיים. כל אדם זקוק לזהות קולקטיבית כלשהי: משפחתית וקהילתית, לאומית ומדינית. רק מתוך זהות כזו ניתן לפתח בהמשך הזהות רבה יותר עד כדי הזהות מלאה עם תורת ה' תמימה. פירוקה של הזהות הלאומית פירושה הפקרת מיליוני יהודים לשמד והתבוללות. מי התיר זאת?

ה. הצורך האישי במסגרת

המסגרות הלאומית והמדינית הן אינטרס אישי של כל אדם מישראל. אולם דווקא לשומרי תורה ומצוות הן חיוניות יותר מאשר לאחרים, כי הם מבינים את המשמעות של ערבות הדדית. יהדות אינה דת יחידים, היא דת לאומית. חובה על כל יחיד לדאוג לכך שגם חבריו יקיים מצוות רבות ככל שאפשר, בכוונה ושלא בכוונה, לשמה ושלא לשמה.

ניקה את השבת כדוגמה. אם המדינה תתפרק חלילה מערכיה היהודיים ותעתיק את יום המנוחה הכללי ליום אחר, הניסיון הקשה שבו יהודים ייאלצו להתמודד עמו יגרום לרבים רבים לחלל שבת. המשבר העמוק של המהגרים היהודים לארה"ב לפני כמאה שנה, שנגרם בגלל אי יכולתם לשמור שבת, חייב ללמד אותנו לקח. גם אנשים דתיים עלולים ליפול בו כשפרנסתם היחידה תהיה כרוכה בחילול שבת.

הוא הדין לכשרות. כשרות ממלכתית אינה נקייה מפגמים, אך היא זו המבטיחה שרוב רובו של המזון המיוצר והנמכר בארץ ימשיך להיות כשר. מוסדות ציבור, ממלכתיים ועירוניים, בתי חולים וצבא - כולם ניזונים מאוכל כשר. וכן נישואין. גם משפחה תורנית עלולה ליפול במלכודת של בן/בת משפחה שעלול להביא בן/בת זוג ממוצא מפוקפק של ספק נוכרי ספק פסול חיתון. רק מערכת ממלכתית יכולה למנוע סכנה זו, או לפחות למזער אותה.

יתרה מזאת. האחריות ההדדית היא ערך דתי המחייב את עצם קיומה של מסגרת מדינית כלל-ישראלית. הערבות היא יסוד מוסד בתורת ישראל. "כל ישראל ערביין זה בזה". בנוסף לכך, מצוות רבות הן ציבוריות מעצם מהותן. בגולה לא יכולנו לקיימן. הקמתה של ריבונות ישראלית היא מהפכה בחיים הדתיים; מהפכה שעדיין לא הופנמה. ישנן מצוות רבות שרק ציבור יכול לקיימן, ואכמ"ל.

ו. הדור

הן הרב קוק והן החזון אי"ש הבינו שדורנו שונה מהדורות הקודמים. הוא רציונליסט יותר (לענ"ד זו משמעות דבריו של החזון אי"ש ביו"ד סי' ב). הוא שוחר אמת ושואף לגדולות. אין לדבר אליו בשפה מאיימת. יש לקרבו ולשכנעו. אולם אין לשבור את המסגרות. כל עוד המסגרת נשמרת יש סיכוי למלאה תוכן. משומד יצא לגמרי מהמסגרת. החילוניות רק ניסתה לרוקן חלק ניכר מתכניה, אך היא עדיין בתוכה, מתוך הזהות, גם אם אינה מלאה.

הדרך להחזיר את התכנים למסגרת היא להרבות באורה של תורה בדרכי נועם. יש סיכוי שלפחות חלק מהדברים אצל חלק מהציבור ייקלטו. עובדה היא שמערכת החינוך הדתית מצליחה בכל זאת, אף שיש בה כשלים מסוימים, להוציא מקרבה גם תלמידי חכמים ואישים ערכיים. אילו היינו שוברים את המסגרת בגלל תקלותיה, לא היו מבקרים שגדלו בה והגיעו לרמה גבוהה

יותר מסוגלים לבקרה כלל...

ומכאן המסקנה המתבקשת לחשיבותן של המסגרות לציבור החילוני, גם אם אינו מקיים מצוות לשמן.

הוא אינו נוסע ביום כיפור, לא משום שהוא מזדהה עם קדושת היום. חלקו הגדול אינו מגיע לבית הכנסת ואף אינו צם. אולם מתוך הכרה עמומה בערכה של הסולידריות היהודית הוא שומר על מסגרת מלאכותית של היום הגדול. האם עצם הבעת סולידריות זו אינה ערך? האם נזלזל בכך? האם נרפה את ידיו? האם נעודד נסיעות ברכב ביום הכיפורים? האם עצם העובדה שאף רכב אינו נע בכבישי הארץ (כולל העורק הראשי - כביש גהה - שאני רואה אותו שומם במו עיניי!) אינו יוצר אווירה ותוכן מסוימים גם ואולי דווקא למי שאינו מבאי בית הכנסת? הוא מל את ילדיו לא בגלל מצוה אלא כשמירת מסגרת יהודית. הוא לא חייב להינשא כדת משה וישראל. הוא בכלל לא חייב להינשא. יש צורות של שתופות זוגית אלטרנטיביות. ובכל זאת רובו בא להירשם ברבנות, אם מתוך בחירה ואם מתוך הכרח. האם נשלול זאת ממנו? לשם כך קם 'צהר', כדי לקרב יהודים אלו. והוא עושה זאת בהצלחה, גם אם היא חלקית כרגע. כדאי הוא המאמץ הגדול כדי להגיע ללבם של כמה בודדים. ובי"ה רבים הם.

רובו של הציבור החילוני מעדיף קבורה יהודית. רבים שואלים על הלכות אבלות ועורכים אזכרות לפי המסורת היהודית. אומנם את המתים הם זוכרים, אך את החיים הם שוכחים. את העבר הם מנציחים, אך את העתיד הם מפקירים. הביקורת יכולה להיות נוקבת (גם הציבור הדתי לא יצא נקי ממנה!). יש מקום לעשותה בעדינות וברגישות. מי שמסוגל לכך יוכל להשתמש בהזדמנויות כאלו, של השקה בין עולם החומר לעולם הנצח, לעורר את הנימים החבויים בנפש להעלאת המודעות הערכית. וכבר דובר על כך בפורומים רבים של 'צהר'. אולם, בינתיים, האם נמנע מהציבור הרחב את עצם קיומן של המסגרות רק משום שאין לו כרגע הזדהות עם תוכניהן? שמירת המסגרת חיונית להמשך קיומו של עם ישראל ומתוך שלא לשמה יבואו לשמה. פריקת המסגרות היא אסון וחוסר אחריות.

כי מי אשר יחובר אל כל החיים יש ביטחון, כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת.

(קהלת ט, ד)

על כך אמרו חז"ל שלעולם ילמד אדם תורה שלא לשמה שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה. ובעקבותיהם רעיון מקביל בספר החינוך: אחרי המעשים נמשכים הלבבות.

ז. המסגרת הקהילתית

המסגרות הקהילתיות נחוצות גם לתלמידי חכמים ולאנשים יראי שמים. לא תמיד הם מסוגלים לעמוד במתח רוחני עצמי. הצורך ללמד מעלה גם את הלומד. הלכות רבות מהתורה ומדרבנן תלויות במסגרת קהילתית, כגון תפילה בציבור. התורה עצמה ניתנה ב'הקהל'. ומכאן גם מצוות 'הקהל' אף שבין הנקהלים היו טף ונשים שלא תמיד הבינו את הנאמר, ואולי אף הפריעו לאווירה המרוממת של המעמד; אולם המסגרת הפומבית הזאת נחשבת כעין מעמד הר סיני! יש למסגרת גם ערך עצמי. הפרט יוצר באמצעותה זהות עם הקולקטיב וזהות זו חשובה ונחוצה לכולם, ל"כל איש ישראל" - ל"ראשיכם שבטיכם, זקניכם ושוטריכם" כמו לאלו ש"מחוטב עציך עד שואב מימין".

ומכאן לציבור הציוני-דתי. יש חשיבות רבה לשמירת המסגרת של הציבור. ללא מסגרת משותפת

יש חשש שחלק ממנו ינשור. המסגרת הכמותית יוצרת גם איכות. היא מהווה כוח (לא דווקא פוליטי!) בעל מעמד והשפעה כלפי פנים וכלפי חוץ. מסגרת גדולה כזאת, המקיפה גוונים רבים ככל האפשר, יש בה בכדי להשפיע רבות על המסגרת המדינית והלאומית (ושוב, לא רק בדרכים פוליטיות).

יתרה מזאת, אם המושג הנקרא "ציונות דתית" יתפורר חלילה, לא יהיה לדור הצעיר שלנו מסגרת רעיונית להזדהות אתה. חרף חולשותיה ומתחיה המקוטבים יש הכרח בזהות קולקטיבית רחבה עד כמה שאפשר. ניתן ליצור מסגרת כזו שלמרות גוניה הרבים והשוניים כל פרט יוכל לחוש שייכות אליה. אחריות גדולה מוטלת על בני התורה שבנו. מי שסובר להתנתק ולהתבדל מיתר חלקי חברת הציונות הדתית ישא באחריות לתוצאות החמורות של שבירת המסגרת המשותפת. הוא עצמו זקוק לה לעצמו, לבניו ולתלמידיו. עם ישראל וארץ ישראל, תורת ישראל ומדינת ישראל - כולם זקוקים לכך.

הרעיון של "ארץ ישראל לעם ישראל על פי תורת ישראל" (כל אלו אינם רק מסגרות חיצוניות אלא תכנים מובהקים!) הוא רלבנטי כיום יותר מבעבר. הוא שמר עד כה על מסגרת מסוימת שהביאתנו עד כה. המשבר העובר עליו נועד לרענן אותו ולמלאו תוכן עמוק יותר, משמעותי יותר ובעל השפעה רבה יותר. כולנו נקראים למשימה גדולה כבדה ואחראית זו.

סוף דבר

לסיום נראה לומר שהמסגרת היא לא רק כורח שבדיעבד. יש לראות את נחיצותה גם לכתחילה. אם נתייחס למסגרת כילא לשמה, לעומת התוכן שהוא 'לשמה', יש לומר שלכך התכוונו חז"ל באומרם: "לעולם ילמד אדם תורה שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה". אין אפשרות להגיע למטרה של 'לשמה' אלא דרך 'הישלא לשמה'. מצוות חינוך ילד, לדוגמא, מתחילה דרך קיום המסגרת של המצוה. אין אפשרות לדרוש מילד רמה גבוהה של 'לשמה'. יש גם הסבורים שאפילו אין צורך לתת לו אתרוג כשר ולולב שיהיה שלו בלעדית, ודי בכך שיתרגל לנענע אתרוג ולולב. כלומר, שיתרגל ראשית כול למסגרת. את המצוה בשלמותה הוא יקיים לכשיגדל. גם אדם גדול זקוק להדרכה דומה. השתייכות למסגרת תבוא בדרך כלל עוד לפני התוכן. כי כך דרכו של עולם, כשם שהעץ קודם לפרי. זו דרכה של תורה: מהחוץ אל הפנים, מהזדהות עם המסגרת למילוי שלה בתוכן. רק מתוך שלא לשמה יבוא לשמה.

